
VÁRKONYI PÉTER

„ÚGY ELFOGY A MAGYAR, / MINTHA NEM LETT VOLNA”¹

A KOMPOLTI KIVÁNDORLÁS TERMÉSZETRAJZA²

Kutatásomban a Heves megyei Kompolt község társadalomtörténetével foglalkozom. A település 19. századi történetét meghatározta, hogy az 1754-es újratelepítés során sváb és magyar telepesek érkeztek a faluba. Ez az etnikai eredetű kettősség indukálta azt a sajátos egymás mellett élést, melynek keretében a magán-, a köz- és a gazdasági élet szinte minden területén elkülönült egymástól a (korban is) svábnak és magyarnak nevezett csoport.³

Az újratelepítés után (az országosan is pusztító kolerajárványokon és modernizációs jelenségeken túl) a vizsgált időszakban Kompolt társadalmára a „hosszú 19. század” végén kibontakozó európai méretű vándormozgalom gyakorolt jelentősebb hatást. Kutatásaim szerint az 1899 és 1914 között eltelt 15 évben mintegy 250 ember,⁴ a korabeli lakosság 15%-a⁵ vándorolt ki a településről az Amerikai Egyesült Államok különböző városaiba. A kivándoroltak csoportjának elsődleges, demográfiai szempontú (nem, életkor, foglalkozás, nemzetiség, célként megjelölt város stb.) elemzését, illetve az USA-ba érkezett magyarok utóéletének felületes vizsgálatát korábban már elvégeztem.⁶ Ennek ered-

---

1 Részlet Ady Endre Ülő törvényt, Werbőczy című verséből. *Ady Endre: Válogatott versek.* Európa, Budapest, 1999. 302–303.

2 A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt támogatta.

3 Az elkülönülésről bővebben lásd *Várkonyi Péter: Kompolt gazdasági és társadalmi viszonyai a XX. század első felében.* In: A XXX. Országos Tudományos Diákköri Konferencia díjazott hallgatóinak dolgozatai. Szerk. Bíró Melinda. Eger, 2013. 137–172.; *Péter Várkonyi: Kompolt: The Divided Village* (megjelenés alatt).

4 A számítás főként a migránsokat szállító hajók utaslistáinak elemzésén alapul. Az utaslisták megtalálhatóak a The Statue of Liberty – Ellis Island Foundation, Inc. weboldalán: <https://www.libertyellisfoundation.org/> (2018. 01. 20.)

5 A 20. század elején Kompolt népessége 1600 fő körül alakult. 1900-ban 1656-an, 1910-ben 1633-an éltek a településen. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. Szerk. és kiad. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Kny., Bp. 1902–1906. A népesség általános leírása községenként (1902) 531.; A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Szerk. és kiad. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Athenaeum, Bp. 1912–1920. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint (1912) 184–185.

6 Lásd: *Várkonyi Péter: Válság és migráció. Kompolt – Granite City (IL)* (elérhető: <https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/varkonyi-peter-valsag-es-migracio-kompolt-granite-city-il-56a728ebc8c06.pdf>) (2018. 05. 08.); nyomtatásban: *Várkonyi Péter: Válság*

ményeképpen megállapítottam, hogy a Kompoltról kivándoroltak többsége munkaképes korú férfi volt, foglalkozásukra nézve főként mezőgazdasági munkások. Ugyancsak megállapítást nyert, hogy a nők aránya idővel növekedett, ennek oka a családgyesítésekben keresendő: a kivándorolt férfiak nagyjából 2 év elteltével vagy visszatértek Kompoltra, vagy maguk után vitték a családjukat is. A legtöbben Illinois állam Granite City nevű városában telepedtek le.⁷

Az eddigi eredmények nyomán fogalmazódott meg bennem az a gondolat, hogy a kibocsátó település oldaláról is érdemes részleteiben vizsgálni a vándormozgalom kibontakozását és az útnak indulók motívumait. Tanulmányom erre tesz kísérletet.

A kivándorlás történetének talán legismertebb kutatója Puskás Julianna, aki jelentős művekben összegezte magyarországi és amerikai forrásokra is támaszkodó munkájának európai kontextusba integrált eredményeit. Ezek a művek⁸ az ilyen irányú kutatások megkerülhetetlen kiindulópontjai. Puskás a makrostrukturális összefüggéseken túl (Szamoszeg példáján keresztül) a mikrotörténeti megközelítés lehetőségeivel is megpróbál élni, bár ezt – mint Gyáni Gábor is kiemeli – nem aknázza ki kellőképpen.⁹

Heves megye vonatkozásában Horváth László a kivándorlás mikrotörténeti vizsgálatának legjelentősebb képviselője. Az 1990-es években számos településen (pl. Bodony¹⁰, Kál¹¹, Detk¹²) végzett kutatásokat, melyek keretében össze-

---

és migráció. Kompolt – Granite City (IL) In: Konferenciák, műhelybeszélgetések XIV. Mozaikok a 18 – 20. századi magyar és egyetemes történelemből (Az Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai). Szerk. Ballabás Dániel. Líceum Kiadó, Eger, 2017. 259–276.

- 7 A Granite City-be érkezett migránsok története a leszármazottak szemszögéből: *John Keith Veizer: Veizer Vizer Wiezer Wieser. A Memoir, Eight Stories, and a Search from Granite City to Kompolt.* H. n. [New Orleans] 2015.
- 8 *Puskás Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940.* Akadémiai, Budapest, 1982.; Julianna Puskás (ed.): *Overseas Migration from East-Central and Southern Europe 1880–1940.* Akadémiai, Budapest, 1990.; *Julianna Puskás: Ties That Bind, Ties That Divide. 100 Years of Hungarian Experience in the United States.* Holmes and Meier, New York/London, 2000.)
- 9 *Gyáni Gábor: Kivándorlás és az amerikai magyarság sorsa.* In: *Gyáni Gábor: Történelemszövegek.* L'Harmattan, Budapest, 2002. 267–268.
- 10 *Horváth László: Kivándorlás az Egyesült Államokba Bodonyból 1914-ig (Heves megyei kivándorlás II.).* In: *Mátrai tanulmányok 1993.* Mátra Múzeum Tanulmánykötete. Szerk. Horváth László. Mátra Múzeum, Gyöngyös, 1993. 55–88.
- 11 *Horváth László: Az Egyesült Államokban irányuló kivándorlás Kál községből az első világháború előtt (Heves megyei kivándorlás I.)* In: *Agria XXVII–XXVIII.* Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve. Szerk. Petercsák Tivadar és Löffler Erzsébet. Dobó István Vármúzeum, Eger, 1992. 257–273.
- 12 *Horváth László: Adatok Detk község első világháború előtti kivándorlásához (Heves megyei kivándorlás III.)* In: *Agria XXIX–XXX.* Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve. Szerk. Petercsák Tivadar és Szabó J. József. Dobó István Vármúzeum, Eger, 1994. 161–180.

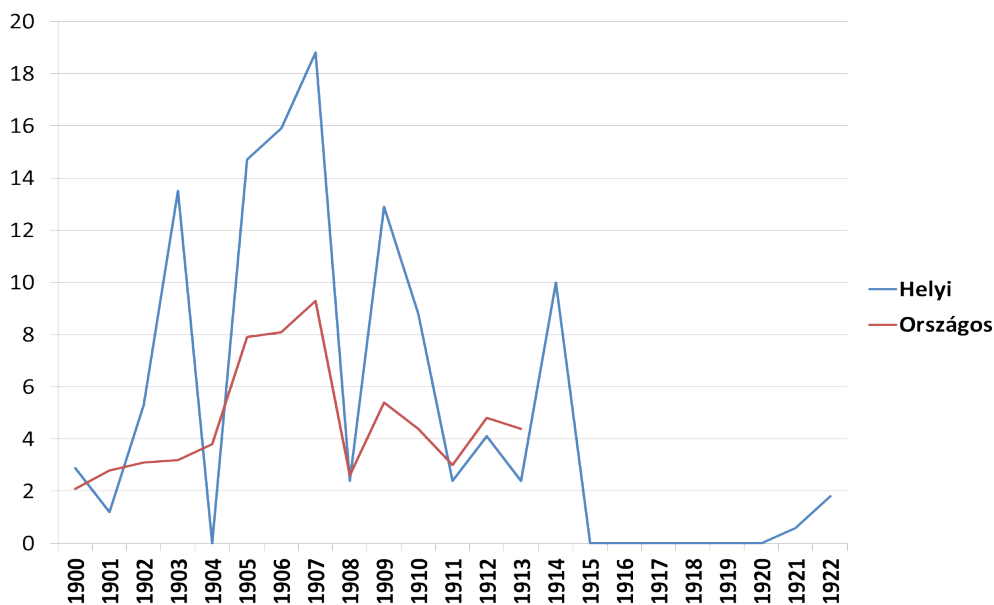
gyűjtötte az akkor még fellelhető tárgyi emlékeket és a kivándoroltak még élő közvetlen hozzátartozóinak visszaemlékezéseit is.¹³

A szakirodalmi háttér megismerése után úgy döntöttem, hogy összekapcsolom a kompolti kivándorlással kapcsolatos ismereteket a település gazdaság- és társadalomtörténete kapcsán feltárt eredményekkel. Ennek eredményeképpen megalkottam egy adatbázist, melyben 200 legálisan kivándorló és biztosan azonosítható személy nagyjából 25-25 adata található (az adatbázisban rögzített adatmennyiség tehát nagyjából 5000-re tehető). A legfontosabb adatok: név, életkor, foglalkozás, a hajóra szállás helye, az USA-ba érkezés dátuma, kompolti lakóhely, a szülők és házastársak adatai, földbirtok nagysága stb.¹⁴ Az adatok elemzése során főként arra kerestem a választ, hogy milyen, a falun belül jelenlévő tényezők vezettek a kivándorlás tömegessé válásához, illetve hogy megfigyelhető-e bármilyen rendszerszerűség, hálózatosság az egymást követő utazások között. Ennek fényében kiemelten kezeltem az anyagi helyzetre, a lakóhelyre, illetve az utaslistákban megjelölt kapcsolattartókra vonatkozó információkat.

---

13 Horváth László kutatási eredményeinek összefoglalása: *Horváth László: A Heves megyei kivándorlás kutatás főbb tanulságai*. In: Néprajzi kutatások Gyöngyös környékén. Szerk. Cs. Schwalm Edit. Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 1994. 27–38.; illetve *Horváth László: A XX. századi Heves megyei kivándorlás alapvetése 1910-ig*. In: *Agria XXXVII*. Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve. Szerk. Petercsák Tivadar és Veres Gábor. Dobó István Vármúzeum, Eger, 2001. 297–336.

14 Az utazásra vonatkozó adatokat az utaslistákból, a személyes adatokat a kompolti kereszteltek és házasultak (a káli római katolikus plébánián található) anyakönyveiből, a lakóhelyre és a földbirtokra vonatkozó információkat az 1887. és 1911. évi kataszteri telekkönyvekből gyűjtöttem – Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltár (HML) XV-8/a 282. III/1. 1887. és HML XV/8-a 282. III/1. 1911.

1. ábra: A kivándorlók száma ezer lakosra vetítve¹⁵

Ha összevetjük a Kompoltról kivándoroltak ezer lakosra vetített évenkénti számát az országos adatokkal, jól látható, hogy a kompolti kivándorlás arányában jelentősebb volt az országos átlagnál. A vándormozgalmak csúcspontja helyi és országos viszonylatban is 1905 és 1907 közé tehető, továbbá 1909 és 1912 mindkét adatsorban kiemelkedő, és például 1908 és 1911 országosan és helyileg is mélypontot jelentett a kivándorlók száma alapján. Tehát a kompolti kivándorlás intenzitása tükrözi az országos folyamatokat, ugyanakkor feltűnő, hogy 1904-ben egyetlen kompoltit sem találunk a forrásokban. Ennek okát kereshetnénk a kibocsátó és fogadó ország 1904-ben foganatosított szigorúbb szabályozásában, de ez nem ad választ arra, hogy éppen 1905-től tetőzött a folyamat. Egyéb forrásokból inkább arra következtethetünk, hogy az 1904-ben utazó kompoltiak vagy illegálisan érkeztek az Egyesült Államokba,¹⁶ vagy a legálisan utazók utaslistái (előttem ismeretlen okokból) eltűnhettek. Ezt bizonyítja Udvarny József példája, aki nem szerepel ugyan az utaslistákon, de más források tanúsága szerint 1904-ben érkezett az USA-ba.¹⁷

¹⁵ Az országos adatok forrása: Puskás: Kivándorló magyarok i. m. 66.

¹⁶ Horváth László is említésre méltónak tekinti a hatóságok megkerülésével utazók arányát, amely – jellegéből adódóan – nehezen meghatározható. Horváth: Bodony i. m. 79.

¹⁷ Udvarny József alias Joe Udvarny 1886. december 16-án született Kompolton, valószínűleg 1904. április 12-én érkezett az USA-ba. 1913-ban Ohio államban feleségül vette Nemes Erzsébetet, majd 1927-ben honosságot kapott. Az adatok forrása: www.familysearch.org (2018. 01. 20.); Joe Udvarny személyére Ambrus László hívta fel a figyelmet.

Family name Udvary	Given name or names Joe
Address 970 Nevin St., Akron, Ohio	
Certificate no. (or vol. and page) Pet 8152 C 2483918 V 48	Title and location of court C.P. Summit Co., Ohio.
Country of birth or allegiance Hungary	When born (or age) Dec. 16, 1886
Date and port of arrival in U. S. New York, April 12, 1904	Date of naturalization Jan. 20, 1927.
Names and addresses of witnesses Steve Szuas ..... Akron, Ohio.	
P. Edward Vance " "	
U. S. DEPARTMENT OF LABOR, Immigration and Naturalization Service. FORM NO. 1-IP. 14-3202	

2. ábra: Joe Udvary honosítása¹⁸

A migrációs folyamatok vizsgálatában mindig kiemelt szerep jut a „push” és „pull” tényezőknek, tehát azoknak a motívumoknak, melyek a kibocsátó országon belül indulásra ösztönzik, illetve a befogadó ország részéről vonzzák a migránsokat.¹⁹ A pull elemek közül a fejlődő amerikai gazdaság megnövekedett munkaerőigényét, a kereseti lehetőséget, illetve a demokratikusabb politikai berendezkedés adta előnyöket emelhetjük ki. Push elem lehetett gazdasági, egzisztenciális ok, illetve családi tragédiák is ösztönözhatték a személyeket szülőföldük elhagyására.

Horváth László nagy jelentőséget tulajdonít a vasút közelségének.²⁰ Az 1871-ben elkészült Hatvan–Miskolc és az 1882-re megépült Kisterenye–Kisújszállás vonal is érinti Kompoltot. A vasút, mint a modernizáció korabeli jelképe, társadalmi és földrajzi értelemben is fokozta (az egyébként is fontos közlekedési útvonalak kereszteződésében található) Kompolt lakosságának mobilitását. A vasút segítségével gyorsabban és tömegesebben terjedt az információ, így a kivándorlás pozitív oldaláról is hamarabb és gyakrabban értesültek a vasútvonalak mentén élők. Tapasztalatom szerint napjaink migrációs folyamatainak is meghatározó eleme, hogy a hazájukat a boldogulás reményében elhagyók

18 A tanúként megnevezett Steve Szuas (valójában Szűcs) személye – mint azt a továbbiakban kifejtem – meghatározó volt a kompolti kivándorlás folyamatában.

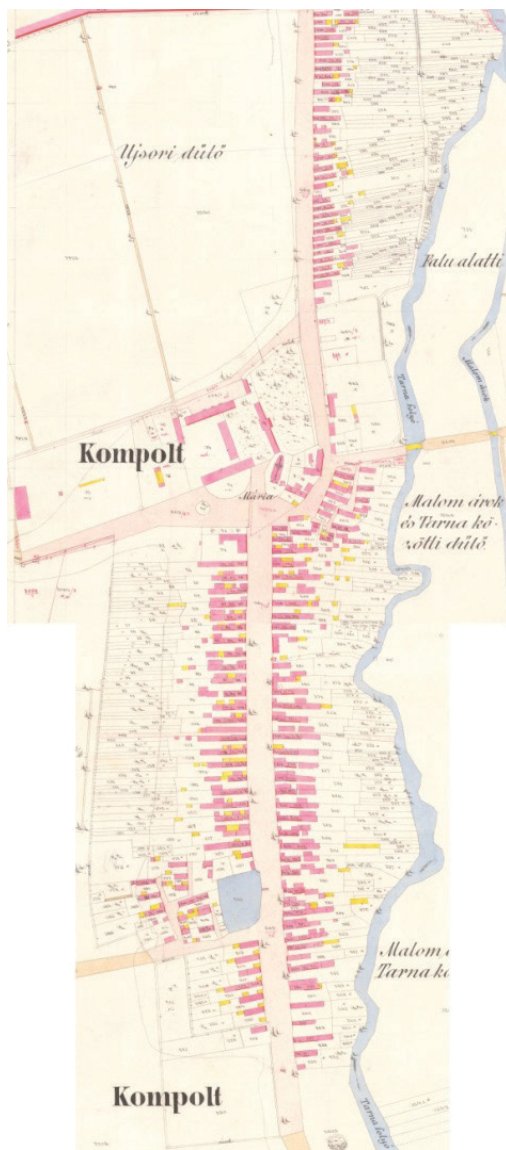
19 *Donna R. Gabaccia*: From Sicily to Elizabeth Street. Housing and Social Change among Italian Immigrants, 1880–1930. State University of New York Press, Albany, 1984.

20 *Horváth László*: A Heves megyei kivándorlás i. m. 33.

elsősorban a pozitív fejleményeket osztják meg az otthoniakkal. Egyrészt hogy az egyébként is aggódó családtagok izalmát csökkentsék, másrészt, hogy saját döntésüket igazolják. Meggyőződésem, hogy a lakosság a 19. század végén is elsősorban pozitív híreket kapott a kivándoroltaktól, s ez erősebb hatást gyakorolt a kormányzat (gyakran rémhírekkel tarkított) negatív narratívájánál. Eleve nem volt tehát szükség a korabeli közírók által gyakran vizionált „ügynökök” szervező munkájára,²¹ a kivándorlás spon-tán is tömeges jelenséggé tudott válni. Másfelől a vasúttársaságok megjelenése befolyásolta a települések foglalkozásszerkezetét is, így voltak, akik a vasútnál munkát vállalva eleve kiszakadtak a tradicionális közegből.

Kompolt gazdasági szerkezetét és társadalmát a 20. század közepéig fennállóan meghatározta a svábok és magyarok csoportja között húzódo szakadék. Ez nemcsak a határban, a birtoknagyság különbségeiben volt tetten érhető, hanem a falun belül, a mindennapokban is.

3. ábra: Kompolt kataszteri térképe (1880-as évek)²²

21 Az ügynökök tevékenységéről és a kivándorlás árnyoldalairól: Hegedűs Lóránt: A magyarok kivándorlása Amerikába. Az amerikai magyar telepek – A Felvidék nyomora. – A kivándorlás és bevándorlás szabályozása. Különnyomat a Budapesti Szemléből. Budapest, 1899. 17.

22 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (OL) Digitarchiv állomány, S78

A település földrajzi centrumában állt a templom és az uradalom központját jelentő kastély. Ettől északra a „Sor”-on laktak a magyarok, délre, a „Falu”-ban a svábok. A Falu két végén, a „Szög”-ekben élt a település kevés iparos.

A svábok közé tartoztak a község tehetősebb, saját birtokkal rendelkező, német családnévet viselő lakosai, míg a magyarok általában kevesebb földdel rendelkező, olykor birtoktalan, főként az uradalomban dolgozó, magyar és német családnévű személyek voltak. Tekintettel arra, hogy Kompolt a korban főként agrárjellegű település volt (a helyben végzett ipari tevékenység nem haladta meg a helyi lakosság igényeit)²³, a birtokviszonyok vizsgálata viszonylag pontos képet ad a kompoltiak anyagi helyzetéről. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a kataszteri iratok vizsgálatának is vannak korlátai. Egy adott település kataszteri telekkönyvében a település területének tulajdonosi viszonyai kerültek rögzítésre. Így ha egy személynek más település határában vagy belterületén is volt birtoka, az a lakóhelye szerinti telekkönyvből nem derül ki. Ez pedig (legalább elméleti síkon) alapjaiban befolyásolhatja a birtokviszonyok kutatását.²⁴ Kompolt esetében az 1911. évi felmérésnél megfigyelhető volt ez a „torzító” jelenség: a kompolti gazdák egy csoportja birtokolta a Detk határában lévő Kóré dűlő (a kompoltiak által „detki pusztának” nevezett határrész) szinte teljes területét,²⁵ így a birtokviszonyok feltérképezésénél a detki kataszteri telekkönyv vonatkozó bejegyzéseit is felhasználtam.²⁶

A fentiekben vázolt módon és a hivatkozott források felhasználásával készítettem el a kompolti kivándorlás adatbázisát, mely alapján rekonstruálhatóvá váltak a kivándorlás dinamikája és motívumai.

Az első kompolti kivándorló Erberling Ferenc volt. Az alispáni iratok szerint a helyi társadalom perifériájára szorult, a közösség által dologtalannak tartott férfi 1899-ben a feldebrői Debrei Józseffel együtt indult útnak.²⁷ Ennek az útnak nem találtam nyomát az utaslistákban, így vagy illegális úton jutottak az Egyesült Államok területére, vagy elvesztek a források. Adatbázisom szerint Erberling 1842. december 30-án született, tehát 57 évesen döntött úgy, hogy elhagyja hazáját, ráadásul a falujából elsőként. Az adatbázis alapján a kivándoroltak átlagéletkora 27 év, a 14 év feletti kivándorolt férfiak átlagéletkora

23 A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása... i. m. 372–373.; A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása... i. m. 366–367.

24 A kataszteri anyagok kutatási lehetőségeiről és a korlátozó tényezőkről bővebben: *Hegedűs István – Várkonyi Péter: A történelmi Magyarország statisztikai adatforrásai.* In: Konferenciák, műhelybeszélgetések VIII. Módszertani tanulmányok (Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai). Szerk. Ballabás Dániel. Líceum Kiadó, Eger, 2013. 45–63.

25 A jelenségre az egyik 1923. évi képviselőtestületi jegyzőkönyv hívta fel a figyelmemet, melyben megfogalmazódott az ötlet, hogy a kompoltiak (éppen a birtokviszonyok miatt) kérvényezik a dűlő Kompolthoz csatolását. Kompolt képviselőtestületi jegyzőkönyvei 1921–1930 HML V-248/4.

26 Detk község 1913. évi kataszteri telekkönyve HML XV-8/a 79. III/1 1913.

27 HML IV-404/a. /71. 252-1902. Alispáni iratok.

ugyancsak 27 év volt, így Erberling egyértelműen az idősebbek közé tartozott. Ez a viszonylag kései döntés is alátámaszthatja a férfi – járási főszolgabíró alispánnak írt jelentésében emlegetett – kalandor természetét. Erberling 1887-ben csak egy összesen 0,13 kataszteri hold méretű házzal és udvarral rendelkezett a Soron, ezzel a 290 magánbirtokos között a 222. volt. Anyagi szempontból nem volt tehát veszténivalója, s döntését 6 hónappal később azzal igazolta, hogy fia, Jakab is kiutazhatott utána, valamint pénzt és az amerikai viszonyokat pozitív fényben feltűntető híreket küldött feleségének, s ennek hamar híre ment a településen.²⁸ A férfi 1 év alatt 1200 koronát küldött haza családjának, érthető hát, hogy amikor 1900-ban hazalátogatott, minden helybéli lakos találkozni akart vele, ő pedig (talán egyfajta elégtételként) azt állította mindenkinek, hogy az elmúlt egy évben csak sört ivott, és mindig húst evett.²⁹ Elképzelhetjük, hogy mit gondolt a település lakossága, amikor látta és hallotta az idős, dologkerülőnek ismert kompolti ilyen irányú gyarapodását.

Ennek meg is lett az eredménye. Amikor Erberling Ferenc a feleségével, fiával és annak családjával 1900 tavaszán újra hajóra szállt³⁰, az Antwerpenből induló Westernland fedélzetén velük tartottak rokonaik, Turóczi János és annak első felesége (született Gulyás Erzsébet) is. Május 16-án érkeztek Ellis Islandre, úti céljuk Newark volt.³¹ Erberlingékről még tudhatjuk, hogy a unokaöccsük, Zele István rájuk hivatkozva utazott ki, továbbá, hogy a családfő 1905-ben ismét Kompolton járt. Fiuk, Erberling Jakab 1901-ben segítette sógora, Udvari István kiutazását.³² A kiutazók első nagyobb csoportja tehát Erberling Ferenc környezetéből származott.

A Turóczi házaspár az északi Szögben lakott, földbirtokkal nem rendelkeztek.³³ Turóczi János kompolti látogatása után 1905-ben és 1909-ben is vissza-utazott az USA-ba, de akkor már Youngstownban élt. A házaspár egyike lehetett a hazatelepülő családok (nehezen megbecsülhető méretű) csoportjának, ugyanis a feleség 1912. április 24-én Kompolton halt meg.³⁴ Idővel Turóczi János körül rajzolódott ki a kiutazók második nagyobb csoportja. Megfigyelhető tehát az a jelenség, amely napjaink migrációjában is jelen van: a kivándorlók idővel maguk is „kapaszzkodót” jelentenek az újabb kiutazóknak. Turóczi esetében ez azt jelentette, hogy 1903-ban és 1905-ben 9 munkaképes férfi jelölte meg őt amerikai kapcsolatként, köztük 4 sógora, 3 unokatestvére és 1 unokaöccse.

28 HML IV-404/a. /71. 252-1902. Alispáni iratok.

29 HML IV-404/a. /71. 252-1902. Alispáni iratok.

30 Erberlingék (a kompolti bírósági jelentése szerint) a következő évben hazaküldtek újabb 2500 koronát. HML IV-404/a. /71. 1.

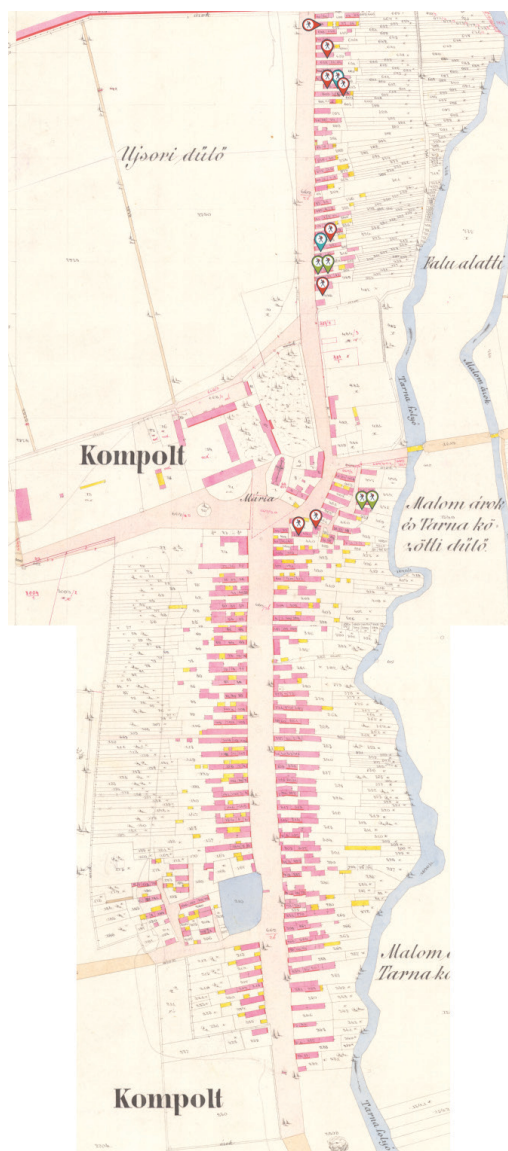
31 Erberling Ferenc amerikai címe 9 Front St. Newark volt.

32 Erberling Jakab amerikai címe 15 Broom St. Newark volt.

33 Turócziék a kivándorlását követő évben hazaküldtek 1200 koronát. HML IV-404/a. /71. 1.

34 Férje mindössze 31 nappal később feleségül vett egy özvegyasszonyt, Engel Erzsébetet.

Közülük a legtöbben 1903. február 25-én, a Kronland fedélzetén érkeztek az USA-ba (ezen a napon 14 kompolti lépett az „Újvilág” földjére).³⁵

A harmadik csoport Turóczyék egyik Szögben lakó szomszédja, a művelhető földterülettel nem rendelkező Stahl Jakab körül rajzolódott ki. Stahl kölcsönből utazott ki 1900 tavaszán, s apja tanácsára azt ezt kiegyenlítő 240 koronán felül nem küldött haza pénzt.³⁶ 1902 és 1905 között nyolcan, (állításuk szerint) Stahl sógorai és unokatestvérei utaztak az USA-ba, majd 1910-ben fia és menyje is követték (két további rokon kíséretében).

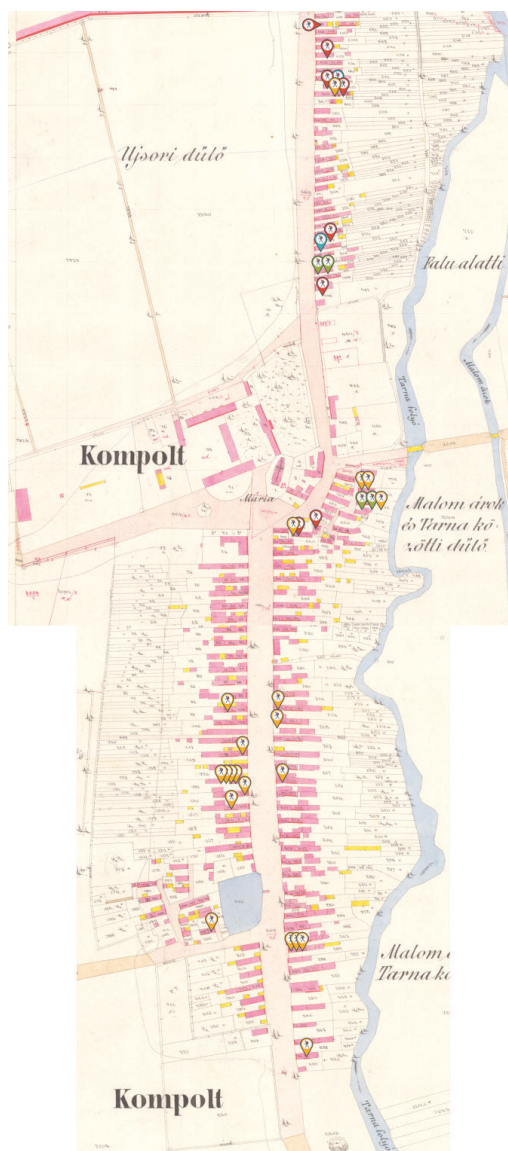
A „láncmigrációt” jól jelzi, hogy Turóczy Jánost és Stahl Jakabot nem pusztán a szomszédság, hanem egy közös rokon, Wolf János is összekapcsolta. Wolf 1910-re a St. Louis-ba érkező kompoltiak „hídfőállásává” vált. Stahl Jakab személye kiemelendő egy másik dimenzió mentén is. Valószínűleg ő volt ugyanis az összekötő kapocs a Sorról és a Faluból indulók között.

Az alábbi két térképen jól megfigyelhető, hogy 1903-ig a Falu nem reagált a Soron és az északi Szögben egyre inkább kibontakozó kivándorlási mozgalomra.

4. ábra: Kompolti kivándorlók 1900–1902

35 Turóczy János ekkor már Youngstownban, a 36 Center St. címen lakott, rokonai is ezt a várost jelölték meg céljukként.

36 HML IV-404/a./71. 1.

Az 1903-ban kivándorló 23 kompolti között azonban már megjelenik 16, egyértelműen a Falu lakosaként azonosítható személy. Létszámban kiemelkedik a Keimer család három, 16 és 26 év közötti fiúgyermeké, akik Stahl Jakabot, mint sógorukat jelölték meg amerikai kapcsolatként. Mivel Keimer Péter már nős volt, velük utazott a felesége is. A testvérek apja rendelkezett 7,3 kataszteri hold szántóterülettel, ezzel a 64. volt a 290 magángazda között.

Ugyancsak 1903-ban, a Faluból indult útnak anyósa után Szeifer Péter a feleségével és 11 éves lányával. A családfő birtoknagysága alapján a 63. volt a 290 magángazda közül.

Francz Alajos mindössze 16 éves volt 1903-ban, amikor a Vaderland fedélzetére lépett. Apja, aki 7 kataszteri hold szántóval a 76. volt a 290 magángazda között, nem sokkal korábban halt meg, anyja újrَاهázasodott. Elképzelhető, hogy ennek is volt szerepe a döntésben.

Mint azt korábban vázoltam, Kompolt társadalmának sajátossága az volt a vizsgált időszakban, hogy a település tehetősebb, kivétel nélkül sváb származású lakosai a község déli, Falu nevű utcájában laktak.

5. ábra: Kompolti kivándorlók
1900–1903

Ezzel összefüggésben a Faluból indulók mindegyikének családja rendelkezett termőfölddel is, a településen belül a tehetősebb réteghez tartoztak. Talán éppen ez az oka annak, hogy 1903-ig nem reagált a Falu a kivándorlás kísértésére. Erberling Ferenc és társai, mint első kivándorlók, legfeljebb lakóházzal rendelkeztek a településen, megélhetésüket valószínűleg bérmunkából biztosították. Nem volt tehát valódi vesztenivalójuk, amikor elindultak a nagy útra. Ezzel szemben a Faluban élő tehetősebb svábok saját birtokon gazdálkodtak, s a termelés zavartalansága szempontjából kockázatos lett volna a családfeje vagy a munkáskezet is jelentő fiúgyermek kivándorlása. Tucatnyi pozitív példa kellett ahhoz, hogy a Falu lakosai is olyan befektetésként tekintsenek a kivándorlásra, amelynek megtérülésére komoly lehetőség van. Azt, hogy továbbra is óvakodva tekintettek erre a vállalkozásra, mutatja, hogy közülük kezdetben a legényeket és a fiatal házasságokat érintette a kivándorlás, a jelentős és önálló gazdaság élén álló családfejek aránya csak később emelkedik meg a kiutazók között. Persze a legtehetősebb gazdák számára még így is túl nagy lehetett a kockázat, ez lehet az oka annak, hogy ők immunisak maradtak a kivándorlással szemben.

Ez a gazdasági-társadalmi összefüggés segít árnyalni a vándormozgalom gazdasági motívumait, mint „push” tényezőket. Természetesen nem értek egyet azzal a Horváth László által is cáfolt³⁷, már túlhaladott nézettel, mely szerint a migránsok a társadalom „legkiszákmányoltabb” rétegéből származtak, hiszen ezt a saját eredményeim is cáfolják. Kompolt társadalmán belül a Károlyi-uradalomban dolgozó és a kastély mellett álló cselédlakásokban élő uradalmi cselédek képviselték a legszegényebb csoportot. Soraikból csak egyetlen férfi engedhette meg magának, hogy kifizesse az 1-1,5 éves munkabérének megfelelő útiköltséget, és 1907-ben kivándoroljon (a felesége 1909-ben követte).

Ugyanakkor Kompolton a tehetősebb réteg kivárt, és csak évekkel az első kiutazások után indult útnak (vagy küldte/engedte el fiát). Ezért találunk szerényebb anyagi keretek között élőket az első évek utasai között. A folyamat csúcspontján, 1905 és 1907 között, 84 kompolti utazását regisztrálták. Nagyjából 2 hetente érkeztek a településről migránsok az Egyesült Államok területére. A sokszoros pozitív visszajelzés, a várható haszon vonzó volta, a szomszédsági és családi kapcsolatok hálózata folytán kibontakozó láncmigráció oda vezetett, hogy a világháború előestéjén már szinte nem volt olyan porta a településen, amely hosszabb-rövidebb ideig ne lett volna érintett a kivándorlásban. Az alábbi térkép mutatja, hogy 1914-ig a különböző portákról hányan indultak útnak:

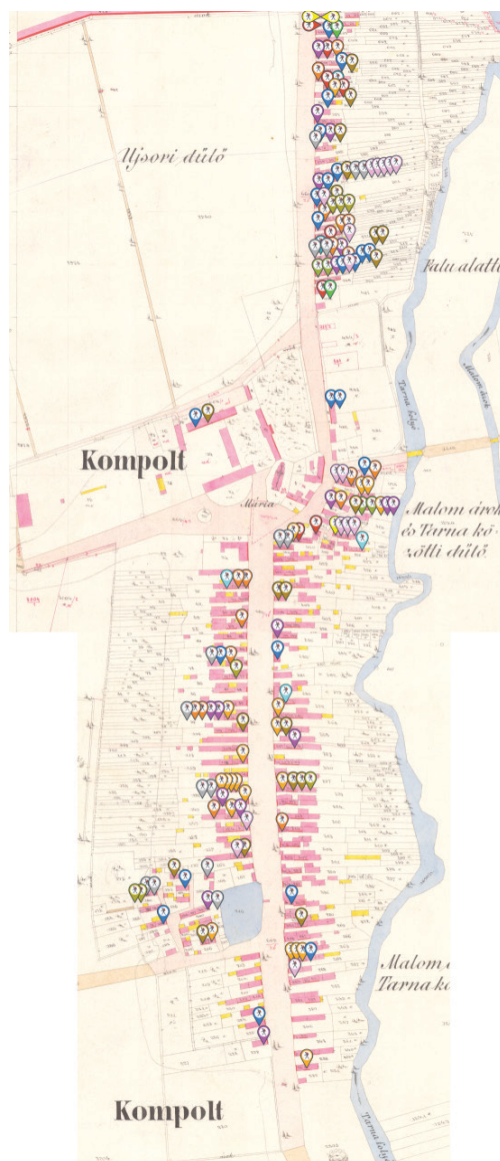
---

37 Horváth László: A Heves megyei kivándorlás i. m. 33.

Minél több falubéli élt Amerikában, annál könnyebbé vált a kiutazás és a kezdeti megélhetés az újabb kivándorlók számára. A korábban említett példák mellett így vált Nagy József a New York-i, a Joe Udvary honosításakor tanúskodó Szűcs István és Vizer József a piedmonti, később Granite City-i, és például Krumpach Fülöp a Luke-ban élő kompoltiak közösségének központi figurájává.

A kivándoroltak és leszármazottaik igyekeztek tartani a kapcsolatot a kompoltiakkal. Ennek jegyében 1915-ben gyűjtést rendeztek a hadikárosultak számára,³⁸ 1921-ben pedig a háború alatt beolvasztott harangok pótlására 100 ezer koronát gyűjtöttek össze (a harangok keresztanyja Engel János amerikai munkás és Mayer János kompolti születésű miniszter – akkoriban éppen államtitkár – felesége volt).³⁹ Még az 1950-es évekből is maradt fenn magánlevél, melyben egy kompolti Amerikában élő fiát kéri, hogy rendezzen gyűjtést az elszármazottak között a centenáriumihoz közelítő templom felújítására.⁴⁰

Az adatbázisban és más forrásokban rejlő információk elemzése után megállapítható, hogy Kompolton a 20. század elején kibontakozó „kivándorlási láz” háttérében elsősorban, de nem kizárólag, gazdasági okok álltak. Minél több sikertörténet híre érkezett haza a faluba, annál inkább vált életvezetési stratégiává az, hogy a legények és a fiatal férfiak az Egyesült

6. ábra: Kompolti kivándorlók
1900–1914

38 A gyűjtőívet az 1915. évi képviselőtestületi jegyzőkönyvek között találtam (HML V-248/2), majd publikáltam: *Várkonyi Péter: Válság és migráció* i. m. 273.

39 Harangszentelés Kompolton. In *Egri Népszó*. XXVIII. évf. 231. sz. (1921. október 12.) 3.

40 Abasári Emőke gyűjtéséből.

Államokban próbálják megalapozni a jövőjüket. Attól függően, hogy milyen tapasztalatokat szereztek, nagyjából 2 év elteltével született meg a döntés a hazaköltözésről vagy a tengerentúli családgyesítésről.

A gazdasági okok mellett gyakran előfordult, hogy a szülő, a gyermek vagy a házastárs halála volt az utolsó lökés a kikötő felé.

Egyúttal megállapítható, hogy a község esetében (ha előfordult ilyen egyáltalán) semmi szükség nem volt ügynökök szervezőmunkájára, hiszen a kivándorlás családi és baráti kötelékek mentén bontakozott ki.

Kompolt általam is többször publikált sajátos társadalmi megosztottsága kiválóan alkalmas annak feltárására, hogy pontosan milyen összefüggés lehetett a kivándorlás és a személyek gazdasági-társadalmi kondíciója között. Ezzel talán hozzájárulhatok a kérdés árnyaltabb vizsgálatához.